

YASHIL

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№5

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 210 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-mayda ruxsat etildi.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhmatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

- Salimov Okil Umrzokovich**, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjavevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhmatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Khusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

“Zavur kollektor suvlarining kimyoviy tarkibi tahlili va ularni tozalash zarurati (Qoraqalpog‘iston Respublikasi misolida)”.....	20
Kungiratbay Sharipov, Ma‘ruf Nurmanov	
Forming demand and stimulating sales in Uzbekistan.....	26
Musayeva Shoirazimovna	
Членство в ВТО как драйвер развития: взгляд Узбекистана через призму опыта Вьетнама и Казахстана.....	30
Ж.Я.Нуриллаев	
Mamlakatimizda tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash tartibi va ularning bank tizimi moliyaviy barqarorligiga ta’siri tahlili.....	37
Xolmamatov Farhodjon Kubaevich	
O‘zbekiston respublikasida aholi bandligini ta’minlashdagi dolzarb masalalar	44
Ibragimov Elmurod Gulboynor o‘g‘li	
O‘zbekiston respublikasida elektr energiyasi ta’minoti hajmini yalpi ichki mahsulot hajmiga ta’sirini ekonometrik tahlil qilish.....	48
Fayziyev Rabim Alikulovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarining xizmat turlarini takomillashtirish amaliyoti	60
Umurzoqova Adiba Ochilovna	
Qishloq xo‘jaligi kooperativi boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o‘ziga xos xususiyatlari	67
Abduraxmanov Ramazon Abdullayevich	
O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari umumiy hajmini prognozlashda ekonometrik modellar (yillik)	72
Qodirov Farxod Amirovich, Bo‘ribaeva Qundiz Muratbaevna	
Oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligi tizimini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari.....	77
Mahamatova Maftuna	
Xufiyona va yashirin iqtisodiyotning amaliy tahlili o‘zbekiston miqyosida.....	83
Koshanov Abdimurat Azat uli	
Soliq tizimini barqarorligini belgilovchi omillar tahlili.....	87
Nurillayev Jasurbek Davronbekovich	
Mahalliy budjetlar daromad manbalarini mustahkamlash omillari.....	92
Soatova Nodira Boboxanovna	
Bank infratuzilmasining raqamli transformatsiyasi va resurslar bazasi shakllanishi: nazariy asoslar va texnologik yondashuvlar.....	97
Raxmatov Azizjon Jaloliddinovich, Jumayev Muzaffar Mahmud o‘g‘li	
Ichki auditning transformatsion potentsiali: tahliliy amallarni takomillashtirish orqali samaradorlikni oshirish.....	102
Misirov Akbarali Pardaboyevich, Ismoilov Asadbek Abdusamat o‘g‘li	
Xorijiy mamlakatlarda yashil moliyalashtirishni rivojlantirish yo‘llari.....	110
Qorriyeva Shahnoza Safarbayevna	
Yashil moliya – iqtisodiy rivojlanish mexanizmi sifatida	117
Nodir Xidirov G‘iyosaliyevich	
Xo‘jalik yurituvchi subyektlarning likvidiligi va moliyaviy barqarorligini ta’minlashning xorij tajribasi va uning amaliy ahamiyati	122
Bauyetdinov M.J.	
Теоретические подходы к определениям агрессий социально - экономической и политической стабильности государства как фактор повышения рекреационных потребностей	128
Алимова Райхона Баходировна	
Innovatsion ta’lim texnologiyalari asosida talabalarning metodik tayyorgarligini shakllantirish.....	139
Komilov Umidjon Normurod o‘g‘li, Tulyaganova Gulnoza Olimjon qizi	

Kichik biznes subyektlarini moliyalashtirish manbalari	143
Nematulloev Suxrob Sobirovich	
Bir qatlamli elastik asosda joylashgan to'sinning seysmik kuchlar ta'siridagi tebranishining V.Z. Vlasov usuli asosida analitik tadqiqi	148
Kamola Xaydarova	
"Sibir daryolarining burilishi" loyihasining tarixiy va retrospektiv tahlili	153
Mahmudov Nosir Mahmudovich	
Sarguzasht turizmini rivojlanishi va sarguzasht turlarda turistlarning xavfsizligini ta'minlashda instruktor-gidlarning roli	159
Tilovmurodov Dostonbek Furqat o'g'li	
Scientific-theoretical foundations of the use of ict in ensuring management efficiency and security in enterprises	165
Khalilov Bekzod Akhmatovich	
Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish yo'nalishlari.....	171
Mirtursunova Dinara Anvarovna	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini joriy etishni takomillashtirish yo'llari.....	175
Tangriyev Izzat Raxmatullayevich	
Qashqadaryo viloyatida eko va etno turizmni rivojlantirishning istiqbollari va iqtisodiy samaradorligi.....	181
Erkayeva Barno, Xushvaqtoev Ramziddin	
O'zbekiston bank tizimida raqamli valyutalar va yashil investitsiyalar integratsiyasini takomillashtirish	186
Nodirov Azizxon Asrorovich	
Global energiya noaniqligining o'zgaruvchanligi ekonomertik modellari	192
Bexzod Qo'ziboev	
Экоцифра: цифровизация МСП для зеленого устойчивого роста	197
С.С. Убаева	
Qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish va ekologik toza hududni yo'lga qo'yishning ahamiyati	201
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
Statistika fanining shakllanish bosqichlari va rivojlanish tendensiyalari	206
Nabixodjaev Abbas Abdupattahovich, Umarova Mukaddas Abbasovna	

STATISTIKA FANINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Nabixodjaev Abbas Abdupattahovich

TDIU "Iqtisodiy statistika" kafedrası dotsenti, i.f.n.

ORCID: 0000-0002-1234-5678

Email: abbas.nabixodjaev@gmail.uz

Umarova Mukaddas Abbasovna

ISFT "Biznes boshqaruvi" kafedrası v.v.b. professori, i.f.d.

ORCID: 0000-0003-9876-5432

Email: mukaddas.umarova@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada statistika fanining shakllanish bosqichlari va rivojlanish tendensiyalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda statistikaning davlat boshqaruvi vositasidan mustaqil ilmiy fanga aylanish jarayoni, yetuk olimlarning hissasi va turli mamlakatlarda statistik tizimlarning shakllanishi o'rganiladi. Shuningdek, xalqaro statistik metodologiyalarni integratsiya qilish va raqamli texnologiyalarni statistik tizimga joriy etish masalalariga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: statistika, rivojlanish bosqichlari, statistik metodologiya, xalqaro tajriba, raqamli transformatsiya.

Abstract: This article examines the historical stages of the development of statistical science and the current trends in its evolution. The research emphasizes the transformation of statistics from a state administration tool to a comprehensive scientific discipline, highlighting the contributions of prominent scholars and the institutionalization of statistics in different countries. The study also explores the integration of international statistical methodologies and the relevance of digital technologies in the modernization of national statistical systems.

Key words: statistics, historical development, statistical methodology, international experience, digital transformation.

Аннотация: В статье рассматриваются этапы формирования и тенденции развития статистической науки. Особое внимание уделяется трансформации статистики из инструмента государственного управления в самостоятельную научную дисциплину. Анализируется вклад ведущих учёных и процессы институционализации статистики в различных странах, а также актуальность внедрения цифровых технологий и международных методологических стандартов в национальные статистические системы.

Ключевые слова: статистика, историческое развитие, статистическая методология, международный опыт, цифровизация.

KIRISH

Bugungi kunda ijtimoiy-iqtisodiy hayotda yuz berayotgan tezkor o'zgarishlar, globallashtirish va transformatsiyalash jarayonlari statistik ma'lumotlarning roli va ahamiyatini keskin oshirmoqda. Ayniqsa, davlat boshqaruvi, ilmiy tadqiqotlar, biznes qarorlar qabul qilish va ijtimoiy sohalarni rivojlantirishda statistik axborot asosiy tahliliy manba sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu jihatdan, statistika fani nafaqat amaliy ahamiyatga, balki o'ziga xos nazariy asos va rivojlanish tarixiga ega bo'lgan mustaqil ilmiy yo'nalish hisoblanadi.

Statistika fanining shakllanish bosqichlarini chuqur tahlil qilish, uning tarixiy ildizlari, metodologik asoslari va zamonaviy tendensiyalarini aniqlash – bu fan rivojlanishining nafaqat retrospektiv bahosini, balki istiqbolli yo'nalishlarini ham aniqlab olish imkonini beradi. Ilmiy manbalar tahliliga ko'ra, statistika dastlab davlat boshqaruvi va soliq yig'imi ehtiyojidan kelib chiqqan holda shakllana boshlagan bo'lsa-da, vaqt o'tishi bilan demografiya, iqtisodiyot, sotsiologiya, tibbiyot, qishloq xo'jaligi va boshqa ko'plab fan sohalariga chuqur kirib bordi. Ayniqsa, XIX-XX asrlarda statistik usullar evolyutsiyasi murakkab matematik modellashuv, ehtimollik nazariyasi va axborot texnologiyalari bilan integratsiyalashdi.

Bugungi zamonaviy statistik tadqiqotlar – bu faqatgina oddiy ma'lumot yig'ish emas, balki chuqur tahliliy yondashuv, bashoratlash, monitoring, strategik rejalashtirish kabi ko'plab funksiyalarni o'z ichiga olgan tizimli faoliyatdir. Shu bois, statistika fanining rivojlanish bosqichlarini izchil o'rganish, uning nazariy-metodologik ildizlariga e'tibor qaratish va zamonaviy yo'nalishlarini aniqlash ilmiy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Statistika fani o'zining shakllanish tarixida turli bosqichlarni bosib o'tgan bo'lib, bu jarayonning nazariy va amaliy asoslari yetakchi olimlar faoliyati bilan uzviy bog'liqdir. Hozirgi zamonaviy statistik fan poydevorini belgiyalik olim Adolf Kettle qo'ygan bo'lib, u statistikani jamiyat hayotini tahlil qilishda qo'llash g'oyasini ilgari surgan birinchi mutaxassis sifatida tan olinadi [1]. U tashkil qilgan Markaziy statistika komissiyasi statistik usullarni bir tizimda shakllantirishda muhim rol o'ynagan.

Kettle o'z faoliyatida matematik yondashuvga tayangan bo'lib, bu holat keyinchalik boshqa mamlakatlardagi statistik tadqiqotlarga ham o'z ta'sirini o'tkazdi [2]. Jumladan, Buyuk Britaniyada F. G'alton, K. Pirson, F. Naytingeyl, R. Fisher kabi olimlar statistik nazariya va uslublarni rivojlantirishga katta hissa qo'shganlar. Ayniqsa, K. Pirson tomonidan ishlab chiqilgan "Pearson mezon" statistik tahlilning asosiy vositasiga aylangan [3].

Xorijiy tajribada statistik fan dastlab matematik statistikadan ajralmagan holda rivojlangan. Aynan shu bois ko'pgina davlatlarda statistika dastlab iqtisod, sug'urta va demografik sohalarda amaliy ko'rinishda shakllandi. Misol uchun, XVII asrda Yevropa sug'urta kompaniyalari aholi o'lim jadvalidan foydalanib aktuar tahlillarni amalga oshirishgan [4].

XX asr boshlariga kelib, AQSh, Germaniya va Fransiya kabi mamlakatlarda statistik ishlarni muvofiqlashtiruvchi markaziy hukumat idoralari tashkil etila boshladi. Masalan, Fransiyada INSEE – Milliy statistika va iqtisodiy tadqiqotlar instituti, AQShda Census Bureau, BLS va boshqa tashkilotlar davlat statistik tizimining shakllanishiga asos soldi [5].

Statistika rivojining keyingi bosqichlarida fan sifatida mustahkamlana borishi bilan birga, xalqaro metodologiyalarni uyg'unlashtirish zarurati yuzaga keldi. Turli mamlakatlarda statistik metodologiyalarning farqliligi ma'lumotlarning solishtirilishini cheklab qo'yar edi. Bunday muammolarning yechimi sifatida xalqaro statistik tashkilotlar – BMT Statistika bo'limi, IMF, OECD va EUROSTAT tomonidan yagona metodologiyalar ishlab chiqildi [6].

MDH davlatlarida, xususan, O'zbekiston Respublikasida statistika fani alohida fan sifatida shakllangan bo'lib, umumiy nazariya va ijtimoiy-iqtisodiy statistika bo'limlaridan tashkil topgan. Bunday yondashuv fan va amaliyot uyg'unligini ta'minlab, statistik malakalarni kengaytirishga xizmat qilmoqda [7].

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, statistik malakaga bo'lgan ehtiyoj nafaqat davlat sektorida, balki xususiy tadbirkorlik, sog'liqni saqlash, ta'lim, moliya va boshqalarda ham tobora oshib bormoqda. Statistikani zamonaviy iqtisodiy boshqaruv va strategik qarorlar qabul qilishning ajralmas vositasi sifatida ko'rish bugungi kunda global tendensiyaga aylangan [8].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada muallif tomonidan ilmiy abstraksionalash, analiz, sintez, qiyosiy tahlil usullaridan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Statistika fanining rivojlanishi tarixiy nuqtayi nazardan bir nechta bosqichlarni o'z ichiga oladi. Har bir bosqich mazkur fan doirasining kengayib borishiga, uning predmeti, metodologiyasi va amaliy qo'llanilish doirasining shakllanishiga sabab bo'lgan (1-jadval).

1-jadval. Statistika fanining shakllanish bosqichlari.

Bosqich nomi	Davr oralig'i	Asosiy xususiyatlari
Ilk amaliy shakllanish	Qadimgi davrlardan – XIX asrgacha	Ro'yxatga olish, soliqqa tortish va harbiy maqsadlar uchun statistik ma'lumotlar yig'ish
Fan sifatida shakllanish	XIX asr o'rtalari	A. Kettle faoliyati, statistik usullarning matematik asosda rivojlanishi
Mustaqil fan maqomida rivojlanish	XX asr boshidan	Mamlakatlarda rasmiy statistika idoralari, nazariy yondashuvlar va tarmoqlanish

Manba: muallif tomonidan tayyorlandi

1-jadvaldan ko'rinib turibdiki, statistika dastlab davlat boshqaruvi ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda shakllangan. XIX asrga kelib, uni ilmiy asosda tashkil etishga bo'lgan ehtiyoj kuchaydi. Ayniqsa, A. Kettle kabi olimlarning faoliyati bu fanning fanga aylanishida muhim rol o'ynadi. XX asrdan boshlab esa statistika o'zining metodologik bazasiga, tadqiqot obyekti va predmeti bo'yicha fanning boshqa tarmoqlari bilan integratsiyalashuviga erishdi (2-jadval).

2-jadval. Statistika fanining zamonaviy rivojlanish yo'nalishlari

Yo'nalish nomi	Asosiy tamoyillar	Amaliy qo'llanilish sohalari
Raqamli statistik tahlil	Big Data, avtomatlashtirilgan algoritmlar, AI yondashuvi	Moliya, sog'liqni saqlash, davlat boshqaruvi
Tarmoqlararo integratsiya	Statistikaning iqtisodiyot, demografiya, ekologiya bilan uyg'unligi	Barqaror rivojlanish, iqtisodiy siyosat, iqlim o'zgarishi
Xalqaro metodologik uyg'unlik	ISO, IMF, WB statistika standartlari	Transmilliy ma'lumotlar taqqoslash, rivojlanish ko'rsatkichlari

Manba: muallif tomonidan tayyorlandi

Zamonaviy statistika fani o'zining an'anaviy chegaralaridan chiqib, endilikda boshqa fanlar bilan integratsiyalashgan holatda rivojlanmoqda. Xususan, katta hajmdagi ma'lumotlar bilan ishlash (Big Data), mashinaviy o'rganish algoritmlarining statistik tahlilga tatbiqi bu fanning yangi darajaga chiqishiga sabab bo'lmoqda. Shu bilan birga, statistik standartlarning xalqaro darajada uyg'unlashtirilishi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun ishonchli prognozlash, hisobotlar va siyosiy qarorlar qabul qilishda mustahkam asos bo'lib xizmat qilmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Statistika fanining shakllanish bosqichlari va rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilish asosida quyidagi ilmiy-nazariy va amaliy xulosalar hamda takliflar ilgari suriladi:

Birinchi, statistik fanining rivojlanish bosqichlari ko'p asrlik tarixiy tajribaga tayanadi va u davlat boshqaruvi, moliyaviy boshqaruv, ijtimoiy siyosat kabi asosiy yo'nalishlarda muhim vosita sifatida shakllangan. Shu boisdan, hozirgi bosqichda statistikani alohida fan sifatida emas, balki tarmoqlararo, tizimli yondashuv asosida qayta nazariylashtirish zarur. Bu esa, uni ijtimoiy-iqtisodiy fanlar tizimidagi o'rni va roli bo'yicha yangicha kontseptual yondashuvni talab etadi.

Ikkinchi, xalqaro statistik metodologiyalarning uyg'unligi va ularning milliy statistik tizimga integratsiyasi hamon dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Shuning uchun O'zbekistonning davlat statistik tizimi ISO, IMF, UNSTAT, OECD singari xalqaro metodologik standartlar asosida kompleks takomillashtirilishi lozim. Bu holat statistikaning xalqaro tan olinishini ta'minlab, transchegaraviy ma'lumotlar almashinuvi sifatini oshiradi.

Uchinchi, zamonaviy statistika raqamlashtirish, Big Data, sun'iy intellekt (AI) va avtomatik prognozlash uslublariga asoslangan bo'lishi zarur. Shu sababli, O'zbekiston statistika tizimi uchun ilg'or statistik vositalarni – R dasturlash, Python orqali avtomatlashtirilgan tahlillar, interaktiv vizualizatsiya vositalari – amaliyotga joriy etish bo'yicha uzluksiz ilmiy-loyihaviy dasturlar amalga oshirilishi lozim.

To'rtinchi, statistik ma'lumotlar sifati, ishonchligi va foydalanish qulayligi statistika fanining amaliy qiymatini belgilaydi. Shu bois, Davlat statistika qo'mitasi tizimidagi ma'lumotlar bazalarining ochiqligi, foydalanuvchilarga yo'naltirilganlik darajasi va interaktivlik bo'yicha xalqaro tajribalar asosida baholovchi tizim yaratish taklif etiladi.

Beshinchi, statistik fan sohasi bo'yicha mutaxassislar tayyorlash tizimi tubdan takomillashtirilishi lozim. Xususan, oliy ta'lim muassasalarida statistik metodologiya, iqtisodiy statistik tahlil, tarmoqlar bo'yicha statistik o'quv kurslari zamonaviy xalqaro dasturlar asosida qayta ishlab chiqilishi va ilmiy-tadqiqot institutlari bilan integratsiya qilinishi lozim.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, statistika fanining shakllanishi va evolyutsiyasi – bu shunchaki tarixiy jarayon emas, balki davlat boshqaruvining, siyosiy qaror qabul qilishning, iqtisodiy prognozlashning negizini tashkil etuvchi poydevordir. Shu sababli, statistikani ilg'or metodologiyalar asosida strategik darajada rivojlantirish, O'zbekistonning raqamli transformatsiyasi va barqaror iqtisodiy rivojlanishida hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Kettle, A. (1846). *A Treatise on Man and the Development of His Faculties*. Edinburgh: Chambers.
2. Wright, D. (1981). *Adolphe Quetelet, Social Physics and the Average Man*. *British Journal of Sociology*, 32(2), 215–228.
3. Pearson, K. (1900). On the Criterion that a Given System of Deviations from the Probable in the Case of a Correlated System of Variables is Such that it Can be Reasonably Supposed to Have Arisen from Random Sampling. *Philosophical Magazine*, 50, 157–175.
4. Anderson, M. (1988). *The Development of Modern Statistics: From Insurance Tables to National Indicators*. *Journal of Economic History*, 48(3), 703–726.
5. United Nations Statistical Division (2014). *Fundamentals of Official Statistics*. New York: United Nations.

6. OECD (2011). *Handbook on Constructing Composite Indicators: Methodology and User Guide*. Paris: OECD Publishing.
7. O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi. (2022). *Statistika asoslari: o'quv qo'llanma*. Toshkent.
8. Porter, T. (1995). *Trust in Numbers: The Pursuit of Objectivity in Science and Public Life*. Princeton University Press.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

EI.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>